

Een Poolse vreemdeling wordt Bredanaar

door Daan Hartogs

In 2003 telde Breda 17.219 inwoners, die niet in Nederland geboren zijn. Voor de stad geen vreemd verschijnsel. Eeuwenlang was Breda een vesting- en garnizoensstad. Het in de stad verblijvende leger bestond vaak uit in het buitenland geronselde huurlingen. Toen in de 19e eeuw een Nederlands leger ontstond kwamen er behalve steeds meer militairen in de stad ook nog steeds veel andere mensen van 'buiten de stad'. Waren die Nederlanders met een andere godsdienst en andere accenten ook niet tijdenlang vreemdeling voor de Bredanaar? Een groep, die allang niet meer door de Bredase bevolking als 'vreemd' wordt gezien, is de Poolse gemeenschap. Poolse mannen die in de Tweede Wereldoorlog Breda bevrijdden en na de oorlog niet meer naar huis terugkerden. Zij bleven in Breda, vonden er werk, trouwden er en kregen er kinderen. Wie waren die – in de Bredase ogen van 1944 – 'vreemdelingen'? Welke verhalen droegen ze met zich mee? Neem nou bijvoorbeeld Janek Zupa, die in 1987 in Breda op 70-jarige leeftijd stierf. Rond de jaarwisseling van 1984/1985 maakte hij met hulp van zijn vrouw een verslag van zijn leven. Hij wilde zijn verhaal vertellen aan zijn kleinkinderen: *Misschien hebben jullie er nooit over stilgestaan, dat je opa een Pool is. Of misschien heb je er toch wel eens over nagedacht en jezelf afgevraagd: 'Hoe kwam mijn opa hier, helemaal uit Polen?'* In dit artikel delen van zijn verhaal (schuingedrukt), dat in zijn geheel in te zien is op het Stadsarchief.

NB. De door Janek Zupa geschilderde gebeurtenissen zijn niet gecontroleerd. Het verhaal, zoals dat in zijn geheugen gegrift stond, was leidend voor dit artikel.

Het jonge leven in Polen

Janek Zupa kwam op 11 december 1916 ter wereld in Stare in West-Polen. Hij groeide op als negende kind in het veertienkoppige gezin. Na de lagere school was doorstuderen er niet bij. Hij hielp zijn ouders, die de

leiding hadden over een boerderij van een graaf. *'Zo werd ik achttien jaar en intussen wist ik wat ik wilde worden. Onze boerderij lag namelijk dicht bij een grote weg en daar kwamen per dag wel tien auto's voorbij. Dat was heel wat in die tijd. Ik vond dat prachtig. Mijn liefde voor auto's was gewekt en ik wilde maar één ding: chauffeur worden. Ik zei de boerderij vaarwel en trok naar de stad, waar ik een plaatsje vond in een garage, met vier taxi's en twee bussen. Daar leerde ik het vak, haalde mijn rijbewijs voor alle voertuigen en droomde grote dromen. Ik zou eerst buschauffeur worden, met een mooi uniform aan, dan was je 'mijnheer', en wie weet wat ik later allemaal nog zou gaan doen. Ik was immers pas achttien en moest eerst nog in dienst. In september 1937 was het zover. Ik was bijna 21, toen ik het soldatenpak aantrok, niet wetend dat ik het meer dan tien jaar dragen zou.'* In het Poolse leger is Janek ook chauffeur. *'Het was in mei 1939, dat ik met mijn vrachtwagen op weg was, om hier en daar bij de gemeenten wapens af te leveren en ik in de buurt van mijn ouderlijke woonplaats kwam. Ik had mijn ouders de laatste twee jaar maar drie keer gezien en was dus blij hen even te kunnen bezoeken. Ik was een uurtje thuis. Het afscheid was voorgoed. Ik heb hen nooit meer teruggezien. Op 1 september 1939 brak de oorlog uit. Hij zou bijna zes jaar duren.'*

Oorlog in Polen

Het Duitse leger is Polen binnengevallen. Na twee dagen vechten met veel verlies aan mensen en materieel moet de eenheid van Janek zich terugtrekken. *'Bij onze terugtocht kwamen we onder zwaar Duits artillerievuur en van de zestien auto's van onze colonne werden er zes getroffen. Met die, als brandende fakkels om mij heen, dacht ik: 'Dit is het einde', maar het was pas het begin.'* Via de hoofdstad Warschau trekt de eenheid van Janek verder naar het oosten, waar ze in handen vallen van Russische troepen die Oost-Polen zijn binnengetrokken. Duitsland en Rusland besloten in 1939 in een geheim verdrag dat bij een Duitse verovering van Polen een deel van het land aan Rusland zou

Janek Zupa

Brandend Engels schip bij Narvik, 1940

Met dit schip vertrok Janek Zupa uit Noorwegen, 1940

gaan toebehoren. *'Nog diezelfde dag kwamen er Russische officieren en selecteerden de menigte. Dat ging zo: De mannen moesten hun handen laten zien en wie geen werkhands had, werd uit de groep gehaald. Dat waren dus vooral intellectuelen, officieren en mensen uit de betere klasse, volgens Russische maatstaven dus kapitalisten. Als eersten werden zij afgevoerd en niemand weet wat er met hen gebeurd is... Nog nooit in mijn leven ben ik zo blij geweest met mijn grote, grove handen.'*

De ontsnapping: op weg naar de vrijheid

De rest van de menigte begint aan een mars, richting Rusland. Met een groepje van zes strijdmakkers weet Janek tijdens deze mars te ontsnappen. Roemenië als vrij land ligt honderd kilometer verder, maar daarheen moeten ze door Oekraïens (Russisch) gebied trekken. Met hulp van de plaatselijke bevolking, die onder andere voor burgerkleding zorgt, trekken ze naar de Russisch-Roemeense grens. In een dorp krijgen ze onderdak.

'Ik kwam terecht bij een ouder echtpaar met twee grote dochters. Erg spraakzaam waren ze niet en toen het bedtijd was, kroop het echtpaar in de bedstee en de gordijntjes gingen dicht. De twee meisjes legden zich neer in een hoek van het vertrek, op een soort matras. Van een echt bed was voor mij geen sprake; ik kreeg een matje toegeschoven en in het stikdonker sliepen we daar, met z'n allen in één kamer.'

Ik kan niet beschrijven wat er allemaal door mijn hoofd ging. De gebeurtenissen van de laatste dagen, de oorlog, de Russen, de Duitsers en deze Oekraïeners, waar ik nu logeerde. En tot slot die twee meisjes daar in de hoek, twee meter bij mij vandaan, want het waren best mooie meisjes en ik was jong...'

In Roemenië

In het donker, onder grote spanning, loopt de groep de laatste etappe naar de grens. Nadat ze een riviertje zijn overgetrokken merken ze bij een boerderij, dat het water de grens was en ze plotsklaps in Roemenië staan! De groep splitst zich in de eerstvolgende stad op en Janek komt met een legervriend aan in een dorp bij de hoofdstad Boekarest. Omdat hij als burger en niet als militair het land binnenkomt, mag hij zich in dat dorp vrij bewegen. Als hij op de radio een oproep hoort om zich te melden bij het nieuw op te richten Poolse leger in Frankrijk, besluit hij te vertrekken. Als hij heimelijk naar Boekarest vertrekt en zich op de Poolse ambassade meldt, vraagt men hem daar om de winter in Roemenië te blijven. Janek krijgt in de hoofdstad werk en stuurt enkele brieven naar zijn familie. *'Tot mijn verbazing kreeg ik kort voor Kerstmis antwoord van mijn oudste zus. Ze schreef dat vader eind september was gestorven en dat mijn oudere broer Stefan, die ook in dienst was, bij de verdediging van Warschau was*

gesneuveld. De rest van de familie maakte het redelijk goed. Met dit droeve nieuws 'vierde' ik Kerstmis 1939.'

Op naar Frankrijk

In februari 1940, als de oorlogsdreiging ook Roemenië bereikt, vertrekt Janek met honderden andere Polen in de trein naar Joegoslavië. In de havenstad Split stuurt hij een ansichtkaart naar zijn familie. Voor zijn familie het laatste levensteken in jaren. Op een oude Griekse vrachtboot reist hij dan helemaal om Italië, de bondgenoot van Duitsland, naar de Zuid-Franse havenplaats Marseille. *'Toen de boot was aangemeerd, moesten we ons opstellen op de kade. Daar werden we toegesproken door een kolonel, die ons welkom heette en dankte voor onze komst, waarmee we ons plichtsbeseft getoond hadden. Daarna speelde de Poolse militaire kapel ons volkslied. We stonden stram in de houding, maar trilden van emotie. We waren in Frankrijk.'*

In Frankrijk

Alle nieuw aangekomen Polen worden gekeurd en streng ondervraagd. Daarna worden ze ingedeeld en moet Janek afscheid nemen van zijn legervriend, waar hij 2 1/2 jaar lief en leed mee deelde. Ze zien elkaar niet meer terug. Janek wordt chauffeur bij een infanteriebrigade. Het Franse verblijf is echter van korte duur. Duitsland valt in april 1940 Noorwegen binnen en Engelse en Poolse troepen helpen de Noren bij hun strijd. De troepen worden aan land gezet in de buurt van de Noorse havenstad Narvik, dat bezet is door de Duitsers.

Noorwegen en even terug in Frankrijk

'In de dagen die volgden werden onze troepen in stelling gebracht, rondom Narvik, wachtend op bevel tot de aanval. En op zekere nacht openden de oorlogsschepen in de fjorden, met hun zware kanonnen het vuur op de Duitse stellingen. Dat duurde uren. Toen gingen onze troepen furieus tot de aanval over en na korte tijd was Narvik in onze handen. Er waren gevechten van man tegen man. Een van de kleinste soldaten van een compagnie vertelde vol trots, dat hij op een gegeven moment oog in oog stond met een Duitser, die ééns zo groot was als hij. Deze keek hem minachtend lachend aan en zei: 'Met kabouters heb ik nooit moeite gehad'. Op hetzelfde moment doorstak de kleine hem met zijn bajonet. De Duitser lachte niet meer en het soldaatje bleef leven. Dat lijkt verschrikkelijk, maar zo gaat het in de oorlog; het is soms jij of ik. In deze strijd verloren we niet meer dan acht à tien man. Ik zelf was niet aan het front, want ik bevond me in de bevoorradingscolonne, niet ver van de staf, ongeveer tien kilometer van Narvik.' Terwijl de Polen een paar weken rust krijgen, vallen Duitse legers Nederland,

België, Luxemburg en Frankrijk binnen. Met spoed moeten de Polen en Engelsen inschepen om in Frankrijk hulp te bieden. Alle zware wapens moeten achter blijven en worden vernietigd. Ook proviand wordt niet meegenomen. Zo worden tientallen vaten rum doorzeeft met kogels en vloeit de kostbare drank in de zee. In Engeland stappen de eenheden meteen over in kleinere boten en gaat het richting Frankrijk. Half juni staat Janek weer op Franse bodem. De volgende dag capituleert Frankrijk en de troepen keren weer terug naar Engeland. Het is dan bijna tien maanden na het begin van de oorlog in Polen. Pas vier jaar later zal Janek Engeland verlaten.

In Schotland

'Aan land gezet werden we ondergebracht in een grote hal, waar al honderden Polen vóór ons gearriveerd waren. We kregen te eten en we konden slapen en de volgende dag werden we per trein naar Schotland vervoerd, niet ver van Dundee. We werden naar een groot park gebracht, een mooi heuvelachtig terrein, en daar werden ons tweepersoons tenten uitgereikt. Ieder zocht een plekje en sloeg zijn bivak op. Dat wil zeggen, we zochten dennentakken, legden die op de grond als matras en met een deken over ons heen was ons 'bed' gespreid, want iets anders was er niet. Er werd een provisorische keuken en wasgelegenheid geïnstalleerd en dat was het. Men was daar helemaal niet voorbereid op onze komst, maar gelukkig was het zomer, dus kou leden we niet. We kwamen weer wat op verhaal en luisterend naar de radio en discussiërend over de politieke toestand werd het al gauw duidelijk, dat ons verblijf deze keer van langere duur zou zijn.' Janek werkt mee aan het bouwen van verdedigingswerken aan de kust. Als in het najaar de sneeuw valt, wordt het tijd te verkassen.

'We werden toen gehuisvest in grote, halfronde barakken. Er waren britsen, een soort houten bedden, en strozakken, twee grote kachels en tafels. We waren dus weer 'op hotel'. Daar brachten we de Kerstdagen door, met onze gedachten mijlenver weg. Onze enige troost was een borrel, waardoor de emoties alleen maar heftiger werden en ik zag grote mannen, die als kinderen troost zochten in elkaars armen.' De Polen bewaken de kust van Schotland, als in juni 1941 Duitsland Rusland aanvalt. *'Wij als Polen zagen dat met genoegen aan. We voelden zoiets als: Goed zo, maken jullie elkaar maar af, ondertussen worden wij hier sterker. Oppermachtig en nog steeds niet te verslaan wonnen de Duitse troepen steeds meer terrein en het duurde niet lang, of de Russen waren teruggedrongen tot op eigen grondgebied en heel Polen was in Duitse handen.'*

Nog steeds in Schotland

Door de Duitse inval scharen de Russen zich aan de zijde van de Engel-

sen. Daardoor komen veel Poolse militairen die in 1939 door de Russen gevangen genomen waren, weer vrij. Aan die gevangennamen was Janek ontsnapt. Vijftienduizend van die Polen komen naar Engeland. Het totale aantal Poolse militairen is nu groot genoeg om een eigen Poolse eenheid te vormen, onder Engels commando.

Die eenheid wordt de Eerste Poolse Pantserdivisie. Janek wordt overgeplaatst naar een Rode Kruis-eenheid ervan, die als veldhospitaal dienst kan doen. Hij wordt bevorderd tot sergeant en krijgt de leiding over zeventig chauffeurs. Zij moeten zorgen voor het vervoer en het onderhoud van het materieel, zoals vrachtwagens, ambulances, jeeps en motoren. In 1942 en 1943 worden er steeds grotere oefeningen gehouden, als voorbereiding op een inval in het bezette West-Europa. De winter van 1943 op 1944 duurt Janek en zijn medestrijders eigen-lijk veel te lang, want iedereen voelde dat het wachten was op voorjaar 1944: de invasie!

Het grote spel begint

In mei 1944 verlaat de Poolse eenheid Schotland en wordt in Engeland samengebracht met Engelse eenheden. *'Iedereen kreeg een legerpenning uitgereikt met zijn naam, een persoonlijk nummer en een afdelingsnummer. Deze penning moest je met een koord om je nek dragen. We kregen ook hermetisch verpakt noodverband, waarvoor we een speciale zak op onze broek hadden. Vervolgens een noodrantsoen, bestaande uit twee repen chocolade van een speciale, zware soort, verpakt in blik en tot slot een complete uitrusting voor ons veldhospitaal. Wat ons betreft: wij waren klaar en wachtten op bevel om te vertrekken. Op de morgen van 6 juni 1944 werd ons medegedeeld, dat de invasie 's morgens om vier uur was begonnen!'* Eind juli worden de Polen naar Frankrijk overgebracht, waar hun tanks onmiddellijk naar het front gaan. *'We hadden voor de eerste keer ons hospitaal opgezet, ongeveer drie kilometer achter de linies en na enkele uren kregen we de eerste gewonden. We hoorden dat er ook al doden gevallen waren. Maar we hoorden ook dat onze troepen vochten als leeuwen. De Duitsers hadden nog wat van ons tegoed... De munitie werd niet gespaard; die hadden we genoeg en iedere struik of bosje werd doorzeeft en dikwijls niet voor niks. Kilometer na kilometer werden de Duitsers teruggedrongen en de krijgsgevangenen vertelden, dat ze dachten dat ze met drie Poolse divisies te maken hadden en dat sommigen bang waren voor de Polen.'*

De strijd in Normandië

De Poolse doden en gewonden vallen niet altijd door Duits geweld. Tijdens een vliegtuigaanval op Duitse tanks vallen de eerste bommen op de Poolse troepen. De gevechten gaan ononderbroken door.

Het verblijf in Schotland, 1940 - 1941

Het verblijf in Schotland, 1940 - 1941

'Er werden veel krijgsgevangenen gemaakt en tot onze verbazing waren daar ook Polen bij. Zij waren destijds in Polen gedwongen dienst te nemen bij het Duitse leger. Het was zelfs zo dat op één tank soms twee Polen zaten en drie Duitsers en het is waar gebeurd, dat die Polen die Duitsers afmaakten en met de witte vlag op de tank in volle vaart naar ons overliepen. Het gebeurde ook dat de infanteristen (die Poolse Duitsers dus) in de korenvelden vluchtten, zich dood hielden, plat op de grond bleven liggen en wachtten tot onze troepen kwamen. Dan gingen de koppen omhoog en ze waren springlevend! Met deze Polen ging het zo, dat ze na verhoor en het testen van betrouwbaarheid een andere naam kregen, in ónze uniformen werden gestoken en bewapend werden. Ze werden ingedeeld bij verschillende onderdelen om onze verliezen te compenseren.' In augustus 1944 komen de Duitsers in Normandië steeds meer in het nauw. Op een gegeven moment worden er tienduizenden ingesloten. Zij geven zich over, waarna er een snelle opmars door Frankrijk mogelijk wordt.

De gevechtstroepen van de eerste weken van de invasie krijgen even rust. *'Ook wij in het veldhospitaal kregen even pauze. Tijdens de gevechten hadden we onze handen overvol. Soms ging het dag en nacht door. De gewonden werden van het front aangevoerd en kregen de eerste noodzakelijke hulp. Dat wil zeggen dat er ook operaties en amputaties werden verricht. Daarna werden ze pas naar Engeland vervoerd, waar ze in ziekenhuizen werden opgenomen. Persoonlijk had ik met de medische kant niets te maken. Mijn taak was te zorgen dat alle vervoer goed functioneerde en dat vernielde voertuigen vervangen werden.*

Daar wij altijd enkele kilometers van het front verwijderd waren, wil niet zeggen dat wij nooit gevaar liepen. Ook achter de linies kwamen wel eens Duitse granaten terecht en daardoor zijn ook bij ons verschillende doden gevallen. Zo gebeurde het op een nacht, toen ik in ons kamp de wachten ging controleren, dat een granaat zo'n vijf meter bij mij vandaan viel. Gelukkig voor mij ontplofte hij niet. Dit is maar een voorbeeld.' De rustpauze wordt ook gebruikt om de bevoorrading weer op peil te brengen. De Poolse divisie wordt met twee Canadese divisies in een gevechtseenheid ondergebracht en moet daarna verder trekken. *'Het Normandische landschap gaf een trieste aanblik van grote verwoesting. Hele dorpen waren vernietigd, bomen en struiken ontbladerd en kapot geschoten, de akkers doorploegd door de tanks en over alles lag een waas van grijze stof. De prijs voor de vrijheid...'*

Na Normandië gaat het richting België en Nederland.

Naar Nederland en België

Na de uitbraak uit Normandië is de opmars van de Amerikanen, Engelsen, Canadezen en Polen razendsnel. In een paar weken tijd stoten zij door

naar de Nederlandse grens. De eerste Poolse strijd op Nederlandse bodem vindt plaats bij het Zeeuws-Vlaamse Axel. Omdat hele stukken land onder water staan, moeten de Poolse tanks van de gewone weg gebruik maken, waardoor ze goed in het vizier van de Duitsers komen. Onder verlies van doden en gewonden wordt Axel wel bevrijd. Op 17 september zien de mannen honderden Amerikaanse en Engelse vliegtuigen overvliegen. Deze gaan richting Arnhem om daar duizenden parachutisten af te werpen. Ze verliezen de slag om Arnhem en de opmars hapert. De Eerste Poolse divisie krijgt opdracht om via België richting Baarle-Nassau te trekken. In het gebied Baarle-Nassau/Alphen komt het front tot stilstand. Daar, aan de Nederlandse grens, wachten de Polen drie weken op de volgende opdracht. *'Die kwam op 28 oktober in de vroege morgen: aanval op Baarle-Nassau, Ulicoten en Breda. Natuurlijk was ook hier Duitse tegenstand, maar de andere morgen was Breda bevrijd, dat was op 29 oktober 1944. De volgende dag, in de middaguren, arriveerden wij met ons veldhospitaal in Breda. Wij namen onze intrek in het Onze-Lieve-Vrouwe-Lyceum, aan het Wilhelminapark. De Duitsers die nog in de stad waren, werden onschadelijk gemaakt, maar het grootste deel van de bezettingstroepen trok zich overhaast terug achter de Maas. De stad Breda had niet veel geleden en dat was ook onze opdracht geweest.'*

In Breda

'In het grote schoolgebouw, waar eerst de Duitsers gezeten hadden, waren we vlug geïnstalleerd. Auto's kregen hun plaats op het grote terrein van de school en mijn collega en ik namen onze intrek in het naast gelegen conciërgewhuis, dat we deelden met enkele officieren en doktoren. Na de avondmaaltijd, toen we ons gewassen en geschoren hadden, wilden we de stad een beetje gaan verkennen. We liepen de eerste de beste grote straat in (de Koninginnestraat). Op het einde daarvan was een klokkenwinkel en omdat het horloge van mijn collega kapot was, bleven we voor de etalage staan. We beraadslaagden of we zouden aanbellen of niet, want het was al donker. Op dat moment werden we aangesproken door een jongeman, die een band om zijn arm droeg van de 'ondergrondse'. Hij sprak ons aan in het Engels en vroeg of hij ons kon helpen. We vertelden hem wat we wilden, waarop hij antwoordde dat we dat wel konden vergeten, want uit angst werd er 's avonds niet open gedaan. Omdat er bij nader inzien op straat ook niets te beleven was en hij ons aanbood mee naar zijn huis te gaan, namen we dat graag aan. Zijn huis was dicht bij het Lyceum, in de Resedastraat nummer vier. De deur werd geopend door zijn moeder, die ons verwonderd en vriendelijk begroette. Wij op onze beurt begroetten haar met een handkus, volgens Poolse traditie. (Het was een gebaar, dat hier veel verwondering wekte.) In de huiskamer maakten

Lieve Kleinkinderen,

Het is 8 januari 1985 en we hebben nu tien dagen geschreven, iedere dag een paar uur. Opa vertelde en ik schreef. Het was voor opa soms erg emotioneel en soms ook moeilijk om alles op een rij te zetten. Het is al zo lang geleden: 45 jaar! Maar ik moet zeggen, dat hij zich alles herinnert alsof het pas gebeurd is. Als we werkelijk alles zouden moeten beschrijven, zou ons 'boek' nog drie keer zo dik worden. Maar ik hoop, als je na het lezen met vragen blijft zitten, dat opa er dan nog is, om die alsnog te beantwoorden. Intussen is het flink winter geworden, zoals we in jaren niet hebben gekend. Dat komt voor ons mooi uit. We blijven rustig thuis en schrijven ons 'boek'.

Oma

we kennis met zijn zusjes, twee leuke knappe meisjes van 16 en 20 jaar en met twee jongere broertjes van 14 en 10 jaar oud. Een beetje moeizaam raakten we toch in gesprek, een beetje Duits, een beetje Engels, en na een paar gezellige uurtjes moesten we terug naar ons kwartier. We namen hartelijk afscheid, met de belofte gauw terug te komen en de moeder zei: 'Voor jullie staat de deur altijd open'. Thuis gekomen gingen we naar bed en ik liet mijn gedachten nog eens gaan over van alles. Die avond van 30 oktober 1944 zou bepalend worden voor mijn hele verdere leven, maar dat wist ik toen nog niet. Het oudste meisje had namelijk een diepe indruk op mij gemaakt. Ze had een mooi gezicht, vriendelijke ogen en mooi donker haar. De gedachte aan haar liet mij niet los... Ook de volgende avonden gingen we naar de Bredase familie. Het bleek, dat de vader van het gezin ook militair was en in Engeland zat. Hij was aan het begin van de oorlog uitgeweken, met vele anderen, en de moeder was al viereuhalf jaar met de kinderen alleen. Naar het zich liet aanzien zouden wij de winter van dat jaar in Breda blijven. We waren daar blij om en de rustpauze was iedereen welkom. Overdag hadden we onze taken, maar 's avonds waren we vrij en meestal gingen we dan naar 'onze familie'.

Ook de andere Polen werden in vele gezinnen als graag geziene gasten ontvangen, want de 'bevrijders' stonden in hoog aanzien. Intussen bleek al gauw, dat ook 'het meisje' mij wel graag mocht en binnen een paar weken waren we zo verliefd, dat het voor ons een bekeken zaak was. De moeder zag dat een beetje angstig aan. Een vreemdeling, een Pool nog wel, en het was nog steeds oorlog, dus wat kon je dan voor plannen maken... Maar wij waren jong, ik was 26 en zij 20, and 'so very much in love'. Zo stonden de zaken toen de vader uit Engeland thuis kwam. Het was een ontroerend weerzien en de kinderen moesten er gewoon aan wennen, dat er weer een vader in huis was. Hij had van alles meegebracht, want het was in Engeland bekend, dat er in Nederland niet veel te koop was. Alles was 'op de bon' en soms gewoon niet te krijgen, want de Duitsers hadden zoveel weggesleept in al die jaren.

Toen een paar dagen na zijn thuiskomst zijn koffers arriveerden, leek het wel Sinterklaas. Wat mij betreft: ik werd volkomen geaccepteerd en hoorde voortaan bij de familie! De Kerstdagen en Nieuwjaar vierden we in alle rust, zoals we in lange tijd niet gedaan hadden. 's Zondags gingen we naar de kerk met de hele troep soldaten. De families waar we onze 'thuis' hadden, gingen vaak mee. Dan zongen we onze Poolse liederen dat de kerk ervan daverde en de Bredanaars luisterden, stil en ontroerd... Ja, dat was een mooie tijd daar in Breda. Toen mijn meisje in februari 21 werd, verloofden we ons. Dat meisje van 20 is nu jullie oma.' En zo overwinterde Janek in Breda.

Naar Duitsland

'Het liep naar het voorjaar van 1945, maar de oorlog was nog niet voorbij, dus onze taak nog niet volbracht. We moesten verder en deze keer zouden we naar Duitsland gaan. Begin april was het zover en moesten we afscheid nemen van alles wat ons hier zo dierbaar geworden was. We hadden vele vrienden gemaakt en ik moest afscheid nemen van mijn verloofde. Dat viel niet mee.

Ik zie haar nog staan op de stoep van het Lyceum om ons na te zwaaien en met haar stonden daar vele anderen. Natuurlijk beloofde ik haar om terug te komen, maar in de oorlog ben je nergens zeker van. Wij vertrokken richting Tilburg – Den Bosch en van daaruit naar Zutphen – Zwolle en Winthoten. Onze troepen 'zuiverden' Drenthe en het oosten van Groningen, waar toch ook weer strijd geleverd werd. Toen dat afgewerkt was, trokken we de Duitse grens over bij Rhede. Ik moet eerlijk zeggen dat we toen het gevoel hadden van: 'Eindelijk zijn we waar we wezen moeten'.

In een laatste wanhopige poging om nog iets van hun eer te redden boden de Duitsers hevige tegenstand. Vooral bij Wilhelmshaven is zwaar gevochten. Maar onze kanonnen bulderden in alle hevigheid en niets en niemand werd gespaard. Het waren de 'laatste loodjes' en onze gedachten waren keihard: 'Nu zijn jullie aan de beurt'. Het werd begin mei en het einde kwam in zicht.' Op 7 mei 1945 capituleren de Duitse troepen aan het westelijke front. 'Dit alles betekende voor ons, dat er vanaf 's morgens zeven mei geen schot meer mocht vallen. Het klinkt misschien heel ongelooflijk, maar velen van ons waren daar niet blij mee. Ze waren nu in Duitsland en ze wilden dóórgaan, terugbetalen voor alles wat hen was aangedaan. In de nacht van 6 op 7 mei bulderden de hele nacht door de kanonnen en de ene granaat na de andere werd afgeschoten. Bij elke ontploffing was een intentie: 'Deze is voor Warschau, deze voor onze andere steden en dorpen, deze voor onze bevolking'. Het laatste salvo was: 'Voor de miljoenen, die door de Hitlerbende zijn vermoord'.

Het grote drama was ten einde.'

Na de capitulatie

Na de capitulatie trekt Janeks divisie verder Duitsland in en krijgt een bepaald gebied toegewezen om te bezetten. In Asschendorf breekt een rustige tijd aan, waarin de legers gedemobiliseerd worden. De miljoenen mannen en vrouwen in de legers zijn geen beroepssoldaten en moeten weer naar een burgerbestaan terugkeren. Ook Janek staat voor een keuze. 'Ik zelf had mijn plannen klaar en vroeg verlof om naar Breda te gaan. Onverwachts stond ik bij mijn meisje voor de deur en het weerzien was een feest. De vreugde, dat ik heelhuids uit de strijd was gekomen, was groot en we hadden een paar heerlijke dagen. Ik had wat geld gespaard en op

Janek en zijn mede-soldaten in Breda, 1944

Janek en zijn vrouw in Duitsland, 1946

een zeker moment haalde ik dat vol trots voor de dag. Toen bespraken we onze toekomstplannen en besloten te trouwen. De datum werd vastgesteld op 5 juli 1945, de trouwdag van haar ouders. Nadat alles geregeld was, waren mijn verlofdagen gauw voorbij en moest ik terug naar Duitsland, in afwachting van onze 'grote' dag.

Het werd onder mijn chauffeurs al gauw bekend dat ik ging trouwen. Onze verstandhouding was altijd heel goed geweest en als dank wilden zij mij een cadeau geven. Zij wisten wel wat er voor zo'n feest nodig was en in Breda was nog niet veel te krijgen. Toen kwamen 'mijn' jongens met hun cadeau voor de dag!

Ze hadden van alles ingeslagen. Om te beginnen vlees, zowat een half varken, tientallen pakjes roomboter, tientallen eieren en 200 blikjes bier en zeker 20 flessen sterke drank! Ook een motor, zo goed als nieuw, en een radio. Met deze verzameling stond ik daags voor de bruiloft, 's morgens om 4 uur bij mijn meisje op de stoep. Dat gaf wel even een consternatie! Zó vroeg en met zóveel hadden ze mij niet verwacht. Met grote vreugde werd alles uitgeladen. Het feest kon dus beginnen!

Het huwelijk '

Rond 10 uur reden de koetsen voor. Er was veel belangstelling in de straat. Het was het tweede Poolse huwelijk in de stad.

Mijn bruid was in het wit met een lange sluier en een prachtig boeket witte anjers. Ik was in uniform, extra in de plooi geperst en ik mag wel zeggen dat we een mooi paar waren. Vóór onze koets vier witte paarden met grote pluimen op hun hoofd en met luid belgerinkel ging het naar het stadhuis. Ook daar waren veel mensen, die bij het horen van de koetsen kwamen kijken. Daarna ging het naar onze parochiekerk aan de Zandberglaan, waar het kerkelijk huwelijk werd gesloten. Het was een mooie plechtigheid, maar de grootste verrassing kwam, toen bij het verlaten van de kerk het Poolse volkslied werd gezongen; dat heeft me zeer ontroerd. Thuisgekomen was het groot feest, echt bruiloft! Allerlei mensen kwamen feliciteren en heel wat glaasjes werden er gedronken op onze gezondheid. Zelfs de straat had een beetje feest, want te drinken was er genoeg. Alles bij elkaar was het een hele mooie dag. Na een week was 'de koek op' en moest ik weer naar Duitsland. Mijn vrouw bleef gewoon bij haar ouders thuis. De zomer ging voorbij en al die tijd zagen wij elkaar niet.

Toen besloot ik mijn vrouw naar Asschendorf te halen, zodat we de winter samen zouden kunnen doorbrengen. Ik huurde een kamer bij particulieren en eten deed ze bij ons, in de onder-officiers-kantine. We vierden daar Kerst en Nieuwjaar en zo ging de winter voorbij. Het was 1946. Toen kwam langzaam aan de tijd van de demobilisatie. In verband daarmee moest ik terug naar Engeland. Mijn vrouw kon niet mee en moest dus

terug naar huis. In april bracht ik haar terug en twee maanden later zat ik weer in Engeland. We schreven elkaar veel en daar moesten we het mee doen. Mijn verblijf in Engeland zou nog lang duren. Een paar keer ging ik met verlof naar Breda en mocht dan zo'n twee weken thuis zijn. Op 21 augustus 1947 werd ons eerste kindje geboren. Het was een meisje en we waren heel blij met haar. Ze was héél klein en woog maar 5 pond. Voor deze gelegenheid was ik weer twee weken thuis. Toen ging ik voor de laatste keer terug naar Engeland en in april 1948 werd ik gedemobiliseerd en kwam voorgoed naar Breda. Dat ik ongedeerd uit de strijd ben gekomen is puur geluk geweest, omdat ik altijd ingedeeld was bij de troepen, die niet direct aan het front waren. Ik was negen jaar 'onderweg' geweest.'

En het leven ging verder

'We bleven bij mijn schoonouders wonen, want we hadden nog geen huis. Toen ons Ireentje 3 jaar was, kregen we een flatje en eindelijk waren we een echt gezin. In die tijd besloot ik naar mijn familie te schrijven om te melden dat de 'verloren zoon' nog leefde en ongedeerd was. Ik kreeg antwoord dat ze verschrikkelijk blij waren, want heel de oorlog hadden ze niets meer gehoord.

Toen schreef ik een lange brief en sloot een trouwfoto in en vanaf die tijd hadden we schriftelijk contact. In 1959 besloten we naar Polen te gaan. Ik had mijn familie in 20 jaar niet gezien. Moeder was helaas gestorven, maar ik had nog 9 broers en zusters en de vreugde van het weerzien was enorm!'

Janek Zupa, die dan in Breda Jan genoemd wordt, werkt als chauffeur bij de BBA. In 1961 krijgen hij en zijn vrouw een tweede kind. De oudste dochter Irene trouwt in 1968 op 5 juli, de trouwdag van haar ouders en grootouders. Irene krijgt drie kinderen. 'De eerste was Robin, de tweede Dennis en de derde was Bas. En zo werd ik jullie opa...' Het 'boek' van opa Zupa richt zich als laatste tot deze kleinkinderen, en jaren later dus ook tot ons: 'Het is vandaag 19 januari 1985 en precies drie weken geleden, dat wij aan ons verhaal begonnen. We hebben er vele uren aan gewerkt en we hebben het graag gedaan. Maar we zijn ook blij dat het nu klaar is, want het was soms best moeilijk. We hopen, dat jullie het met veel genoegen zullen lezen. Opa en Oma.'

Zo eindigt het verslag van een Poolse medeburger, die waarschijnlijk tienduizenden Bredanaars in zijn bus vervoerde, zonder dat zij wisten wat voor bijzonder verhaal deze man te vertellen had.

